

DET GAMLE HOSPITAL - AUNING

Bygningsarkæologisk rapport

Stephanie Christensen

20114077

Århus Universitet

Middelalder- og
Renæssancearkæologi

Indhold

Indledning	2
Baggrundshistorie	2
Analyse	3
Fundament og sokkel	3
Døråbninger	6
Vinduer	7
Vægge og ruminddeling	8
Loft i underetage	9
Tagkonstruktion og sammenhængen mellem tag og hus	10
Murankre	12
Konklusion	13

Bilag 1: Book of rooms (beskrivelse af hver enkelt rum)

Bilag 2: Tegninger udarbejdet på baggrund af opmålinger.

Bilag 3: Overblik over rum. Væggene navngives med nordvæggen som a og derefter i urets retning.

Forsideillustration:

Den gamle hospital som det ser ud nu og som det så ud under renoveringen i 1975. Første billede efter forfatteren. Andet billede efter:

http://auningby.dk/fileadmin/migrated/pics/Kirkegade-1975_01.jpg

Indledning

Denne rapport er udformet på baggrund af en uges bygningsarkæologisk feltarbejde i Det gamle hospital i Auning på Djursland.

Rapporten indeholder detaljerede tegninger og observationer af den ovennævnte bygning og på baggrund af disse er der udfærdiget en analyse af bygningen og dennes historie.

Baggrundshistorie

Der findes ikke særlig mange konkrete kilder om det gamle hospital, så det meste af denne baggrundshistorie bygger på oplysningerne fra Ejnar Thuesen Johansens artikel fra 1977. Det gamle hospital i Auning befinder sig på adressen Kirkegade 19, matrikel 34. Bygningen blev i 1964 fredet. Bygning stod i lang tid som en skæmmende bygning der havde fået lov til at forfalde og tilmed var i vejen for trafikken. I forbindelse med fredningen igangsatte man en restaurering som blev betalt af Nationalmuseet.

Hvor gammel bygningen er vides ikke, men den skulle eftersigende have fungeret som tiendelade for kirken i middelalderen. Den ældste sikre kilde vi har om bygningen er at den i 1600-tallet bliver indviet som hospital, eller fattiggård om man vil, for udtjente fattiglemmer. Manden bag hospitalet var Rigmarsk Jørgen Skeel, der på dette tidspunkt ejede herregården Gammel Estrup lige uden for Auning. Hvilken bygning der har været her før hospitalet og om der har været en bygning her vides ikke med sikkerhed, men hospitalets første del må have været færdigt inden 1631, da dette er året for Rigmarskens død. Under restaurationen fandt man i sokkelen tegn på at der er sket en ombygning af huset, men denne kan ikke dateres. Måske er den sket før Rigmarskens hospital, eller måske skal denne ombygning dateres til 1700-tallet, hvor Overstaldmesteren Jørgen Scheel til Gammel Estrup ifølge kilder skal have fuldendt byggeriet. Overstaldmesteren dør i 1786, så hospitalet må menes at have stået færdigt senest der. Ifølge Kulturstyrelsen er bygningen opført i 1770, hvilket må hentyde til den sidste del som Overstaldmesteren har stået for.¹

På bygningens østmur ses initialerne KLIS. Disse tilhører initialerne hospitalets stifter Jørgen Skeel og dennes, på dette tidspunkt, afdøde hustru Kirsten Lunge. Rigmarsk Jørgen Skeel var, da han stiftede hospitalet, gift med Jytte Brock, men at han har valgt at sætte sin tidligere kones initialer på hospitalet skal nok ses som et minde om hende. Det samme ses på stolestaderne i slotskapellet på Gammel Estrup, som ligeledes er indrettet af Rigmarsken. Her ses både Jytte Brocks og Kirsten Lunges initialer på staderne.

Da den sidste fattiglem flyttede ud i 1921 blev bygningen anvendt som ligkapel, hvilket også er den funktion de fleste af Aunings ældre beboere husker huset for. Derudover har det fungeret som sløjd/håndarbejdslokale og redskabsrum.

Bygningen er restaureret i 1970'erne. Midt i huset fandt man ved restaureringen et aflukket rum som viste sig at indeholde en gammel bageovn og på loftet fandt man også gamle bageredskaber. Hvornår denne ovn er blevet bygget vides ikke, men den har på et tidspunkt højst sandsynlig fungeret som husets køkken og centrale varmekilde.

Det var desværre ikke muligt for os, i forbindelse med den nye opmåling at komme ind i rummet, hvor bageovnen skulle befinde sig.

¹ <https://www.kulturarv.dk/fbb/bygningvis.pub?bygning=19235426>.

Ejerforholdene i forhold til hospitalet er i dag således at det tilhører Sønderhald kommune, men kirken lejer sig ind i lokalerne og betaler ligeledes for vedligeholdelse.

Analyse

Den følgende analyse tager udgangspunkt i forskellige bygningslementer og munder ud i et bud på en tolkning af bygningshistorien. Grundet den begrænsede tid til opmåling og begrænset adgang til data omkring restaureringen af bygningen skal konklusionen ses som et kvalificeret bud på en tolkning af bygningen ud fra de data der har været til stede og et blevet samlet ind.

Fundament og sokkel

Figur 1.
Hospitalet er mærket med 34 og det ses at den nord-sydgående vej, har snævret kraftigt ind omkring hospitalet.
Efter: http://hkpn.gst.dk/mapviewer.aspx?type=02k_oe kort&id=39912&elav=0930251

Bygningens fundament består af kampesten og disse er synlige på nord, syd og østsiden af huset. Derudover har huset næsten hele vejen rundt en sokkel af tilhugne kvadre, sandsynligvis af granit, svarende til Auning kirkes sokkel. På tidligere billeder ses det at vejen har gået tæt forbi huset (fig. 1). Vejen har ligeledes ligget højere end den gør nu. Dette er højst sandsynligvis en af grundene til at husets fundament nu er synlig ud mod vejen. Terrænet er simpelthen faldet i takt med slid fra trafikken og har synliggjort fundamentet og dette er også, især på østsiden, skredet lidt ud. Dog findes der ikke

kvadersokkel hele vejen rundt om bygningen. I hjørnet mellem nord- og østfacaden er muren muret hele vejen ned med almindelige mursten. Dette er tydeligt på figur 2 som viser huset under restaureringen.

Figur 2.
Det gamle hospital under restaurering. Det ses tydeligt at kvadersokkelen ikke går hele vejen rundt om huset. Den røde cirkel markerer den manglende granitsokkel.
Efter http://auningby.dk/fileadmin/migrated/pics/Kirkegade-1976_01.jpg

Der kan være flere grunde til dette. Måske er jorden om huset efterhånden skredet så meget at sokkelen er gledet ud og der har efterfølgende vist sig nemmere at reparere dette ved at mure hele hjørnet op. En anden mulighed er at huset i sin tid har fået leveret sokkelstenene fra kirken, efterhånden som denne udbyggedes og man skiftede kvadre ud med mursten. Hospitalet har således fået de tiloversblevne kvadersten fra kirken, men der har måske ikke været nok til at nå hele vejen rundt om huset.

En ting der taler for at muren kan være skredet ud er det nordligste muranker. Dette er anderledes end de resterende idet de to ankre på øst- og vestsiden af huset ikke bare sidder fast i en lofts bjælke, men er forbundet med hinanden via en metalstang i hele husets bredde. Dette viser at lige netop østmuren og nordmuren af bygning er udsat i forhold til udskridning og det er noget man har forsøgt at undgå. På figur 3 og 4 ses den førnævnte jernstang.

Figur 3
Her ses den vestlige del af det nordligste murankers jernstang i rum 0.2.

Figur 4
Her ses det at jernstangen der forbinder det nordligste muranker i øst og vest går igennem rum 0.3.

Inde i huset ses der i sokkelniveau på sydvæggen et lille fremspring i væggen. Dette skyldes at den nederste del af væggen er af kvadersten, tilsvarende dem der findes udenfor. Hvad dette skyldes ved vi ikke. Det er kun på denne væg at dette ses. På østvæggen ses der også en stor sten muret ind i væggen, men denne er ikke så fint tilhugget som dem i sydvæggen og den sidder for sig selv, dette ses tydeligt på tegningen af østvæggen i bilag 2. Det eneste der kan siges om de fine kvadre i sydvæggen er at de enten er lavet til formålet eller har siddet sammen tidligere i en anden bygning, da de ser ud til at passe rigtig fint sammen i både højde og udformning.

Skulle det være sokkelstenene ude fra som ses indvendigt, så må de være meget tykke og dette er ikke den gængse praksis, da kvadersten ofte kun er pænt afhuggede på den side der

vender ud ad og skal ses. Det må antages at denne del af sokkelen består af et dobbelt lag sten.

Døråbninger

Figur 5 Her ses henholdsvis hospitalets nuværende indgangsdør samt døren til kirkens våbenhus. Begge med kurvehanksbuet åbning.

I huset findes der to døråbninger, én mod vest og én mod øst, hvorfra den ene nu fungerer som hovedindgang, mens den anden ikke bruges længere og heller ikke er tilgængelig indefra. Den nuværende hoveddørs døråbning er udvendigt smykket med en kurvehanksbue. Denne udformning ses ligeledes på våbenhusets dør i Auning kirke. Døråbningen mod øst er derimod fladbuet. På ydersiden af bygningen leder der en trappe af granitsten op til døren i øst. I trappens trin ses huller efter kløvning af stenene.

Trappens placering er muligvis original, men trinene er sat om i nyere tids mørtel. Hvilken en af disse indgange, der er den ældst er svært at se. Det afhænger blandt andet af kronologien i bygningen, som er svær at afkode ud fra vore opmålinger. Døren mod øst sidder under en af bjælkerne som loftet ligger på. Dette ville ikke være en optimal placering af en døråbning i det tilfælde af at bjælken var der først. Dermed ville dette være et alt for

Figur 6. På billedet ses døren i øst og hvordan denne befinder sig umiddelbart under en loftsbjælke. Den lille bjælke der omtales ses mellem dørens top og loftsbjælken.

svagt sted i muren at lave hul til døråbningen, idet bjælken så ikke ville have andet end et smalt stykke mur oven på døren at hvile på. Hvis døren derimod var der først, og bjælken så senere er blevet indsat i forbindelse med en istandsættelse af loftet, kunne denne dør være oprindelig. Dog taler placeringen af muranker uden på husets østside, direkte over døren for at bjælken har været der først og at døren dermed er indsat senere. Netop dette muranker repræsenterer bogstave "J" og kan dermed sættes i forbindelse med hospitalets stifter

Jørgen Skeel. Man kunne dermed hurtigt forestille sig at dette muranker må befinde sig på sin oprindelige plads.

Dog skal det her tilføjes at placeringen af dette muranker ikke nødvendigvis er den

oprindelige, for som det ses på figur 2, så har man under restaurationen haft murankrene nede og efterfølgende sat dem op igen. Den originale placering af "J'et" kendes dermed ikke.

Mellem loftsbjælken og døren i øst sidder der inde i væggen en vandretgående mindre bjælke, som højst sandsynligvis er indsat som afstivning i forbindelse med indsættelsen af døren på dette ellers svage sted. Bjælken fortsætter ind i rum 0.4 og 0.6. og dette er baggrunden for at se den som et støttende element i bygningen. Det må konstateres, at kronologien i denne del af bygningen er yders svær at afkode.

Den nuværende hovedindgang kan muligvis være den ældste hovedindgang vi i dag kan se. Og denne kan grundet kurvehanksbuen, antages at være jævngammel med døren i våbenhuset.

På bygningens ydre vestmur ses en enkelt række af buede mursten, der indikerer at der her tidligere har været en større åbning, højst sandsynlig en port. Som nævnt tidligere har hospitalet også fungeret som kapel og kasseren for menighedsråder Walin Feder fortalte, at han kunne huske kapeltiden fra sin ungdom. I denne tid havde huset en stor port i vest og der var her man kørte kisterne ind. Det er højst sandsynligvis denne port, vi her ser resterne af og som også er afbilledet på tegningen af vestfacaden. Om denne port er ældre end kapeltiden og også har været der dengang, der var hospital, ved vi ikke. Men en stor port har man nok ikke haft brug for i hospitalet, så hvis der har været en åbning her tidligere må det have været en almindelig dør. Den eneste grund til at der i hospitalstiden skulle være en port her, kunne været hvis den var en gemt rest fra de tidligste tider, hvor bygningen efter sigende skulle have været en tidendelade tilhørende kirken.

En anden detalje der skal nævnes angående denne mulige port er, at sokkelen på ydersiden i vest, netop ud fra hvor vi antager porten har været, kun består af mursten. Resten af vestfacaden har kvaderstenssokkel og dette kunne tyde på at porten ikke er fra bygningens ældste periode, men er blevet senere indsat og dermed nok kun hører til i kapeltiden.

Vinduer

I bygningen findes flere vinduer, men kun to af åbningerne der muligvis er originale. Alle de andre vinduer har en træoverlægger, hvilket vil sige at de er sat ind senere og man har sat en overlægger ind for at stabilisere muren, der hvor der er blevet lavet hul til vinduet. Det ene vindue uden overlægger er et lille vindue i rum 0.2, som ses på figur 8.

Figur 8
På figuren ses det nordligste vindue i vestvæggen. Dette er det ene ud af to vindue i bygningen uden en træoverlægger, og det antages dermed at være blandt de ældste.

Figur 7
Her ses det eneste vindue i rum 0.3 og i den nordlige facade. Dette er det andet ud af to vinduer i bygningen uden træoverlægger og det antages dermed at være blandt de ældste dele af huset.

Dette vindue har dog en anden udformning på ydersiden, idet det her er helt firkantet. Grunden til den kantede indvendige form kendes ikke.

Det andet vindue der muligvis er originalt er det smalle dobbeltvindue i rum 0.3, som ses på figur 7.

Under restaurationen har hele murværket over det sydligste vindue i husets østfacade været slået væk. Det kan tænkes at denne vinduesåbning kan have været original, eller have gemt på spor af et originalt vindue, men dette kan ikke længere udledes af murværket. Dette nedtagning af murværker forklare også hvorfor den buede vinduesblænding der ses over de to nordlige vinduer i østfacaden, ikke ses i ved det sydlige vindue

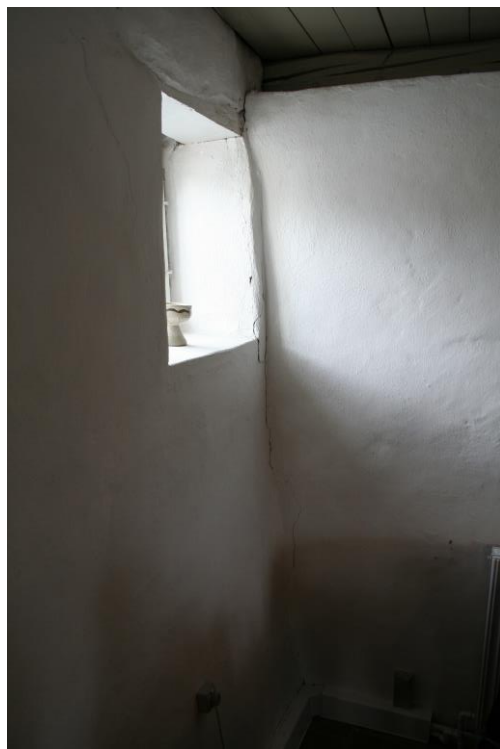
Det sydligste vindue i rum 0.4 skal her nævnes, idet det muligvis kan dateres. Ikke præcist årstalsdateres, men dateres til at være samtidig med døren i rum 0.5. Dette vindue sidder ligesom døren meget højt og tæt på loftsbjælken. Den vandrette bjælke over døren i rum 0.5 går også henover det sydlige vindue i rum 0.4 og der med kan man forestille sig at disse huller i muren, til dør og vindue, er lavet samtidig.

Vægge og ruminddeling

Den nuværende ruminddeling antages ikke at være den originale, idet husets mange brugsperioder og forskellige brugsformål, angiveligt må have påvirket indretningen af huset.

Væg c i rum 0.1 og væg a i rum 0.6 kan med stor sandsynlighed siges ikke at være

oprindelige. Ved mødet mellem disse to vægge og vestfacaden af huset ses revner i næsten hele væggen højde og fra hullet på loftet, hvor man kunne se ned til den gamle bageovn, var det tydeligt at se, at vestfacaden og væg c i rum 0.1 ikke var muret i forbandt. Det samme antages at være gældende for væg a i rum 0.6 pga. tilsvarende revner som kan ses på figur 9.

Figur 9 Samling mellem væg a og d i rum 0.6. Revnen ses tydeligt fra bunden af vinduet og ned. Dette tyder på at væggene ikke er muret i forbandt.

Væg a i rum 0.1 ser umiddelbart ikke oprindelige ud, idet den er fint pudset op. Dog ser den også ud til at flugte med det lille stykke murfremspring der ses i den nordlige ende af væg b i rum 0.4 og man kan forestille sig at disse to stykker væg engang har være forbundet. Hvis væg a i rum 0.1 og væg b i rum 0.4 har været én sammenhængende væg, kunne man forestille sig at den resterende del af bygningen mod nord er en senere tilføjelse. Dog er der ikke meget der taler for dette, hverken i murværk eller i tagkonstruktionen. Det eneste spor af at der sker en ændring i den nordligste ende af huset, sammenlignet med resten af bygningen kan ses ved den nuværende indgangsdør. På vestfacaden ses en ændring i højden på kvaderstenene i sokkelen og tilvirkningen af stenene bliver mere grov. Men da denne sokkel som nævnt højst sandsynligt er bygget af overskudssten fra kirken, er denne ændring ikke nok til at skulle kunne forklare ovenstående problem med en evt. udbygning mod nord.

Det skal dog nævnes at nordenden må anses for at være et skrøbeligt punkt i bygningen, hvilket den

førnævnte gennemgående jernstang mellem de nordligste murankre er et tegn på. Som det ses på figur 1 har bygningen tidligere ligget meget udsat i forhold til vejen som er gået tættere forbi huset end den gør nu. Som følge af megen trafik og senere ændringer af vejforløbet kan man sagtens forestille sig at husets nordende er begyndt at skride og dermed har måtte afstives.

Loft i underetage

Loftsbrædderne i underetagen ser ud til at være af nyere karakter og bjælkerne ser heller ikke ud til at være oprindelige. Disse er forskellige i udformningen og nogen af dem er tydeligvis tilvirket med en moderne sav som det ses på figur 10.

Figur 10
Her ses en af loftsbjælkerne i rum 0.6, som tydeligvis er tilvirket med en moderne sav.

Bjælke nr. 7 fra syd har et tømmermærke, som ikke passer sammen med noget andet træ i nærheden og der dermed et tydeligt tegn på at der har fundet en ombygning sted. Det er muligt at loftet er lagt i forbindelse med restaureringen og som nævnt tidligere har murankrene i hvert fald i østfacaden været taget ned og det er dermed også muligt at bjælkerne her er blevet skiftet ud.

Tagkonstruktion og sammenhængen mellem tag og hus

På loftet ses 13 spærfag, hvoraf 6 af dem er nye og sidder som hver anden imellem de ældre. På grundplanstegningen af loftet, er ikke alle de nye spær indsat, idet der har været fokus på den ældre konstruktion. I nordenden er der indtegnet få af de nye spær. Tagkonstruktionen bærer et saddeltag af tegl med valmede gavle. Spærene har ikke nogen forbindelse til bjælkerne nedenunder. Spærene hviler direkte på en rem, der ligger direkte oven på murkronen. Det er højst sandsynligvis denne konstruktion, der har forårsaget mange af de problemer vi ser i bygningen. Den rem spærene hviler på består af flere stykker træ, der er samlet med beslag, som det ses på figur 11.

Figur 11
På figuren ses remmen, som spærene hviler ovenpå og hvorledes denne består af flere stykker træ der holdes sammen af et jernbeslag.

Idet spærene ikke har haft forbindelse til nogle bjælker, har der heller ikke været noget til at tage det udadgående tryk fra spær og tag og spærene har dermed presset murene fra hinanden. Dette er man senere blevet opmærksom på, hvilket har gjort at man har indsat de øverste hanebånd i de gamle spær. Derefter er de nederste hanebånd tilføjet og man har enten i samme ombæring eller kort efter opsat de nyere spær med to hanebånd imellem de gamle spær. Kronologien

baseres i høj grad på typen af tapninger. På de gamle spær er hanebåndene bladet ind i spærene, en teknik der kan bruges mens spærene stadig står. Derimod er hanebåndene på de nye spær tappet ind i spærene, hvilket kun kan gøre i selve samlingen af spærene. Hvis man skulle have gjort dette med de gamle spær ville man have været nødt til at tage spærene ned og skille dem ad for at kunne tappe hanebåndene ind.

På spærene på hver sin side af skorstenen har der været opsat to sæt af krydsende brædder, såkaldte vindspær, som er ødelagt i forbindelse med opsætningen af de nye spær. Disses placering tyder på, at bygningen har kunne give sig i nord-sydlig retning, hvilket nok kan forklares med at spærene ikke har bestået af en stærk lukket trekant, da der har manglet bjælker på tværs af bygningen.

Kronologien af spærene er også forsøgt opnået igennem registrering af de mange tømmermærker. Der er identificeret tre forskellige slags, hvorfra de nyeste, tydeligt kun sidder på de nye spær. Forholdet mellem de to andre kan ikke udledes, men det er tydeligt at næsten ingen af tømmermærkerne på spær og hanebåndene passer sammen, hvilket understøtter at hanebåndene må være indsat senere og må stamme fra en anden bygning. Denne anden bygning befinder sig højest sandsynligvis på Gammel Estrup, hvor man skulle have hentet træ fra under restaurationen. Derudover er det også tydeligt at stykker

Figur 12
Figuren viser et udsnit af noget af det genbrugstrømmer der findes i tagkonstruktionen.

af træet er genbrugstræ som det ses på figur 12. Ét af spærfagene (nr. 7 fra syd) kunne måske være oprindeligt. Her passer tømmermærkerne på de to spærdele sammen helt i kip og træet ser også markant ældre ud end noget af det andre træ i tagkonstruktionen. At der er sket tydeligt udbedringer og reparationer i tag konstruktionen er tydeligt, på spær, rem og spærfodder som det ses på figur 13.

Murankre

Bygingen er højst sandsynligvis ikke oprindeligt "født" med murankre, da dette ofte ses som tilføjelser. Den gængse praksis er, at man har haft gennemstukne bjælker og når enderne på disse rådner, skæres de væk og man sætter murankre på i stedet. Hvis dette er tilfældet kan man forestille sig at den bygning der evt. har stået der før Rigmarskens hospital har haft gennemstukne bjælker og at de har været så rådne at man har sat murankre i, og i den forbindelse er initialerne også kommet op.

Figur 13
Spærfod med tydelige spor efter ombygning.

Selvom initialerne ikke ligner murankre, så passer de med bjælkerne inde i huset og man kan se at de sidder fast i disse. Dog skal det nævnes at det ikke vides om murankrene sidder på deres oprindelige plads, idet de har været taget ned som det ses på figur 2. Hvis man sammenligner "J" et på øst siden med de to lige murankre på figur 14 kan man se at disse to væsentligt mere ligner et "J" end det der sidder om "J". Det kan være at der er sket en forbytning under restaurationen.

Figur 14
Figuren viser den midterste del af vestfacaden og de to ”J”-
lignende murankre

Konklusion

Husets faser står ikke tydeligt frem og kronologien i husets opbygning er meget svær at afkode. Dette gør, at betegnelserne ”original” og ”oprindelig”, som optræder flere steder i rapporten, som udgangspunkt henviser tilbage til hospitalstiden, da det er denne periode der er den ældste, vi konkret ved besked om fra flere kilder.

At bygningen skulle have været en middelalderlig kirkelade er muligt, men i så fald er der ikke bevaret spor af denne som er til at se under en opmåling. Det er muligt at der gemmer sig synlige spor efter denne bygning, men i så fald ville man være nødt til at rensse bygningen for puds.

Det har været diskuteret om bygningen kunne have været et midtforstue hus² og at den oprindelige indgang dermed skulle være den østlige døråbning. Bjælken direkte over denne dør taler dog imod dette som en oprindelig indgang. Dog medmindre at loftskonstruktionen er ældre og bjælken er lagt ind efter at døren er sat i.

Den mystiske bageovn der fandtes ved restaureringen har vi ikke haft adgang til, men det er muligt at denne ville kunne give svar på en del spørgsmål omkring ruminddelingen og hvor åbningen ind til ovnen har været. Derudover kunne adgang til ovnen løse mysteriet om bjælken over østdøren, som tilsyneladende går direkte igennem skorstenen, hvilket virker mærkeligt.

En grundigere undersøgelse hvor man bankede lidt puds ned og fik adgang til ovnrummet, ville kunne give meget til vores viden om Det gamle Hospital.

² Hustype der kendes fra byhuse i Jylland. Disse er ofte fra middelalderen og erstattes af andre typer i renæssancen.